

ЛИЧНОСТ, КОГНИТИВЕН СТИЛ И ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ

Елиана Пенчева, Румяна Божинова,
Соня Василева, Диана Боянова

The literature relevant to the relationship between personality, cognitive and decision making styles is analyzed. The first part of the article represents the construct psychological type according to the theory of K. Jung, I. Myers and K. Briggs as embedding two other variables — cognitive style and decision making style. The second part covers research and theorizing on the cognitive style and interprets Kirton's theory of adaptation-innovation cognitive style. The third part investigates the concept of decision making. The term decision making style is introduced and is specified through the ideas of R. Franken. On the basis of that conceptual framework a threefold model of the interaction “psychological type — cognitive style — decision making style” is suggested.

Личността като фундаментална психологична единица със сложна и много-дименсионална природа продължава да бъде във фокуса на изследователските търсения и днес. Многобройни са опитите за нейното концептуализиране и емпирично категоризиране. Утвърдено е разбирането на личността като отделна регулативна система в структурата на психиката (Величков и др., 2002). Един от компонентите на цялостния регулативен процес, с който в значителна степен са свързани постигнатите резултати, е вземането на решение. Сред психологичните характеристики, които влияят върху него, най-често се посочват когнитивният стил и личностовите особености. *Каква е връзката между тези три аспекта на психично функциониране, какъв е ефектът на по-базисните личностни предположения върху непосредствено свързаните с резултата детерминанти на поведението са въпроси, които ще бъдат предмет на предлагания теоретичен анализ.*

Според Хуилър обяснението на човешкото поведение може да се осъществи на няколко равнища. В единия край на изследователския спектър той поставя неврофизиологичния подход, а на другия — социологичния.

Между тези две екстремни точки разполага теориите на индивидуалната психология, груповото поведение и организационните и институционалните структури. На индивидуално равнище съвременните проучвания се разгръщат по три линии: бихевиоризъм, личностни теории и когнитивна наука. Бихевиоризмът използва парадигмата „външен стимул/ поведенческа реакция“, която показва тенденция към игнориране на психичните процеси. Личностните теории и когнитивната наука, от друга страна, поставят по-голямо ударение върху вътрешните процеси (Wheeler, 2001).

Личност. Теорията на Юнг за психологичния тип е представител на първата от шестте съвременни личностни парадигми — психоаналитична, социокултурна, теория на чертите, теория на ученето, социобиологична и екзистенциално-хуманистична. За разлика от други психоаналитични теории тя премества ударението от ролята на несъзнаваното върху съзнателните аспекти на личността и се фокусира върху разбирането и вземането на решение. Както посочва Гайър, *поради тази своя ориентация теорията на Юнг продължава да оказва сериозно влияние върху психологията и споделя много идеи и черти с когнитивната наука* (Geyer, 1998). Типологичната концепция, създадена от Карл Юнг и доразвита и операционализирана от Катрин Майерс и Изабел Бригс, разглежда цялостната личност (типа) на индивида, а не отделни негови характеристики (черти).

Юнг разглежда типа като характерен образец на една обща нагласа, проявяваща се в множество индивидуални форми. Той прави опит да разкрие психологичната основа на традиционната опозиция „чувства“ — „разум“ като генерализирани начини на човешко поведение върху принципа на типа отношение между субекта и обекта. Така се извеждат двата типа, разграничени според двете основни нагласи екстраверсия и интроверсия. Всеки човек притежава и двете нагласи, които са еднакво необходими за осигуряването на нормален психичен живот, и само относителното преобладаване на единия или другия механизъм определя типа (Юнг, 1993, 1995). По този начин се обособяват две обширни групи от психични индивидуалности в зависимост от общата нагласа на съзнанието. По-детайлното изучаване на проблема довежда автора до констатацията, че индивидите могат да се разграничат не само според универсалната разлика между интроверсията и екстраверсията, а и по основните си психични функции, схващани като определена форма на психична дейност. Според него тези функции, които се отличават както по произход, така и по своята същност, са мисленето, чувстването, усещането и интуицията. Когато една от тях трайно преобладава, се формира определен тип — мисловен, емоционален, сетивен и интуитивен. В този модел общата нагласа (към света и към себе си) и психичните функции (емоции, мислене, сензорика и интуиция) се разбират като две различни измерения на човешката индивидуалност. Иначе казано, човек се проявява като екстраверт или интроверт независимо от това каква именно конкретна форма преобладава в неговия психичен живот, поради което индивидуалните типове са не два, а осем — четири екстравертни и четири интровертни типа.